

Alicja Wójcik

Stan organizacyjny i zasięg wpływów lubelskiej SDKPiL w latach 1905 - 1907

Rocznik Lubelski 27-28, 105-120

1985-1986

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

STAN ORGANIZACYJNY I ZASIĘG WPŁYWÓW
LUBELSKIEJ SDKPiL W LATACH 1905—1907

Wpływy społeczne i rozwój organizacyjny SDKPiL na Lubelszczyźnie nie znalazły dotąd szerszego naświetlenia w literaturze historycznej. Badanie tych kwestii utrudnia stan dostępnej bazy źródłowej. Podstawowe dla tematu źródła: materiały sprawozdawcze partii, zachowały się w stanie szczątkowym. Tylko częściowo uzupełniają je informacje zawarte w prasie SDKPiL i drukach ulotnych. Bardzo pomocne są materiały proweniencji urzędowej: akta policyjne, sądowe i pozostawione przez władze administracyjne. Konfrontacja wymienionych źródeł pozwala na przedstawienie przybliżonego do rzeczywistości obrazu rozwoju organizacji lubelskiej SDKPiL. Przyjęta cezura wyznacza najbardziej aktywny okres działalności SDKPiL na Lubelszczyźnie. Nigdy wcześniej ani później partia nie uzyskała na tym terenie tak szerokich wpływów społecznych i w tak znacznym stopniu nie oddziaływała na walkę polityczną i ekonomiczną miejscowego proletariatu.

Pierwsze komórki SDKPiL na ziemi lubelskiej powstały jeszcze przed wybuchem rewolucji. W połowie 1903 r. w Puławach rozpoczął działalność Komitet Południowy SDKPiL. Wśród jego założycieli znajdowała się grupa studentów Instytutu Rolniczo-Leśnego: Polaków i Rosjan. Środowisko to cechował znaczny stopień dojrzałości politycznej, którą dokumentowały wydarzenia z lat wcześniejszych¹.

Do czynnych działaczy Komitetu Południowego w 1904 r. należeli studenci: Józef Łapowuk, Iwan Damberg, Mikołaj Waszczygienko, Marian Stachórski „Marian” — członek Wojskowo-Rewolucyjnej Organizacji, Aleksander Formajster „Olek” — pracownik umysłowy Instytutu, potem uczestnik rewolucji październikowej; Jan Świdorski z Końskowoli — organizator wielu akcji rewolucyjnych w pow. puławskim, Franciszek Lis i Józef Durak z Kurowa — miejscowi działacze partii; Edward Próchniak „Sewer” — biuralista w Instytucie, wybitny działacz partii, również uczestnik rewolucji październikowej. Pod koniec 1904 r. kontakty z Komitetem Południowym nawiązał Feliks Dzierżyński. W następnych miesiącach pomagał w dostarczaniu literatury partyjnej do Puław i organizowaniu pracy WRO w miejscowym garnizonie².

Komitet Południowy SDKPiL działał w specyficznych warunkach. W Puławach i pobliskich osadach, takich jak: Kurów, Końskowola, Kle-

¹ Problematyka ta znalazła odzwierciedlenie w pracy S. Krzykały: *Studenci Instytutu Rolniczo-Leśnego w Puławach w walce z caratem 1869—1914*, Lublin 1962.

² E. Próchniak: *Autobiografia*. „Z pola walki”, 1958, nr 4, s. 220; *Listy Feliksa Dzierżyńskiego r. 1905*. Przygotowanie, wstęp i przypisy Z. Dzierżyńska. „Z pola walki”, (Moskwa) 1931, nr 11—12, s. 116—117; A. Koprukowniak: *Feliksa Dzierżyńskiego związku z Lubelszczyzną*. „Rocznik Lubelski”, 1977, t. XX, s. 48—49.

mentowice, Markuszów, Kazimierz, robotników fabrycznych było niewiele. Pracowali w małych zakładach typu: cegielnie, garbarnie, krochmalnie, młyny. Liczniej reprezentowany był proletariát rzemieślniczy: szewcy, folusznicy, krawcy. Komitet Południowy rozwijał pracę agitacyjną w tych środowiskach, a także wśród proletariátu rolnego w okolicznych folwarkach. Jego agitatorzy docierali również do ludności wiejskiej w powiatach sąsiadujących z puławskim: lubelskiego, lubartowskiego, a nawet na teren guberni radomskiej. Dzięki temu SDKPiL w 1905 r. posiadała w Lubelskiem jedną z najliczniejszych w Królestwie organizacji wiejskich.

Komitet Południowy działalność agitacyjną rozwijał również w wojsku. W Puławach i okolicach były rozmieszczone jednostki 71 bielewskiego i 72 tulskiego pułku piechoty oraz 18 brygady artyleryjskiej. Liczne jednostki wojskowe stacjonowały w pobliskiej twierdzy dęblińskiej (iwanogrodzkiej). Jeszcze przed powstaniem Komitetu Południowego studenckie organizacje rewolucyjne nawiązywały kontakty w garnizonie puławskim. Działacze Komitetu rozpoczęli systematyczną pracę propagandową wśród żołnierzy. Dała ona podstawę do utworzenia w Puławach Wojskowo-Rewolucyjnej Organizacji SDKPiL. Za pośrednictwem Mariana Stachórskiego nawiązała ona łączność z Warszawskim Komitetem WRO, który odgrywał rolę dyspozycyjnego ośrodka w zakresie pracy propagandowej w wojsku w Królestwie Polskim.

Podstawową formą pracy agitacyjnej Komitetu Południowego był kolportaż literatury. Otrzymywano ją z Warszawy, Krakowa i Wilna. W 1903 i 1904 r. Komitet wydał też kilka własnych odezów, nawiązujących do aktualnej sytuacji w państwie³.

Poza ośrodkiem puławskim SDKPiL nawiązała w 1904 r. kontakty również wśród robotników w Lublinie. Pod koniec tego roku partia zdobyła trwałe wpływy w cementowni „Firley”, gazowni, fabrykach Hessa i Moritza oraz na kolei⁴. Kolportowano tam odezwy i prasę partyjną.

Po wybuchu rewolucji wzmożła się aktywność SDKPiL. Atmosfera napięcia rewolucyjnego sprzyjała rozszerzaniu pracy agitacyjnej i organizacyjnej partii socjalistycznych. Włączyły się one aktywnie do walki toczonej przez klasę robotniczą. Stopniowo nabierały coraz więcej doświadczenia w inspirowaniu i kierowaniu wystąpieniami ekonomicznymi i politycznymi proletariátu, pozyskując sobie licznych członków i sympatyków.

Komitet Południowy starał się w miarę swoich możliwości pomagać w organizowaniu walki strajkowej rzemieślników w Puławach, Kurowie i Końskowoli w marcu 1905 r. Jego działacze próbowali również oddziaływać na ruch strajkowy robotników rolnych wiosną tego roku, zachęcając ich do wytrwania w wystąpieniach i niekiedy udzielając pomocy w formułowaniu żądań. Dzięki temu zaangażowaniu wzmocniły się wpły-

³ E. Próchniak: *op. cit.*, s. 220; Centralne Archiwum KC PZPR (dalej — CA KC PZPR), Archiwum Mikrofilmów (dalej — AM), 2127/2, odezwy Komitetu Południowego SDKPiL.

⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej — AGAD), Kancelaria General-Gubernatora Warszawskiego 1870—1917 (dalej — GGW), 102863, k. 180—181; Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej — WAPL), Zarząd Zandarmerii Guberni Lubelskiej 1867—1915 (dalej — ZZGL), 757, k. 68; S. Krzykała: *Stosunki społeczno-polityczne w Lublinie w latach 1864—1918*. W: *Dzieje Lublina. Próba syntezy*, t. I, Lublin 1965, s. 307.

wy SDKPiL w środowisku proletariatu Puław i okolicznych osad, o czym informowały sprawozdania Komitetu Południowego składane wówczas do Zarządu Głównego SDKPiL. Ożywiona praca rewolucyjna w puławskim garnizonie wojskowym przygotowała grunt do zbrojnego wystąpienia żołnierzy w końcu kwietnia 1905 r.⁵ Zakończyło się ono niepowodzeniem, co spowodowało zahamowanie rozwoju pracy partyjnej. Część działaczy musiała wyjechać z Puław bądź ukryć się przed aresztowaniami. Agitację prowadzono jednak nadal, choć ze względu na wzmożony nadzór policyjny, z zachowaniem zasad ścisłej konspiracji. Wkrótce udało się odbudować koła agitatorów i wznowić działalność kół wiejskich i rzemieślniczych⁶. Kontynuowaniu pracy partyjnej sprzyjało z jednej strony narastające wrzenie rewolucyjne w całym kraju, a z drugiej — podatność warstw proletariackich na hasła socjalistyczne, co znajdowało wyraz w masowym poparciu akcji inicjowanych przez partię.

Komitet Południowy nie dysponował jednak dostatecznymi środkami, aby w pełni wykorzystać te sprzyjające okoliczności. Organizacja miała za mało agitatorów przygotowanych do prowadzenia pracy w terenie, a także ograniczone możliwości zwiększania kolportażu literatury. Brakowało zwłaszcza odezw i pism przeznaczonych dla ludności wiejskiej. Ciężar propagandy spoczywał na miejscowych działaczach, związanych z partią od kilku lat. Należeli do nich: Jan Świdorski, Aleksander Formajster, Franciszek Lis, Michał Krzemiński. Dużą rolę odgrywali też studenci Instytutu Rolniczo-Leśnego, członkowie SDKPiL i Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji, również mającej kontakty w tym środowisku. Poza tym ZG SDKPiL kierował do Puław swoich funkcjonariuszy, doświadczonych w pracy partyjnej. Przez dłuższy okres działali tutaj m. in. Władysław Kowalski — „Proboszcz” i Stanisław Nowosielski — „Zielony”⁷.

Po wybuchu rewolucji wzmocniły się wpływy SDKPiL także w Lublinie. Swą obecność w życiu politycznym proletariatu partia zaznaczyła wyraźnie w przygotowaniu i obchodach robotniczego święta 1 maja.

Wyrazem okrzepnięcia organizacyjnego jej szeregów było powstanie na przełomie maja i czerwca 1905 r. Komitetu Lubelskiego SDKPiL, który zaczął wkrótce kierować całością działalności partii na Lubelszczyźnie. Jego powstanie dokumentowała odezwa pt. „Czego chce socjaldemokracja”, wyjaśniająca podstawowe cele partii i wzywająca proletariat do wstępowania w jej szeregi⁸.

Już w kilka tygodni później Komitet Lubelski SDKPiL zainicjował akcję solidarnościową na poparcie walk robotników w Łodzi. Wspólnie z Lubelskim Komitetem Robotniczym PPS i Komitetem Bundu proklamował 28 czerwca strajk powszechny w Lublinie, w którym wzięli udział robotnicy wszystkich większych zakładów. Lubelska SDKPiL angażowała się czynnie nie tylko do walki politycznej. Jej działacze propagowali rów-

⁵ O przebiegu zbrojnego wystąpienia patrz: S. Krzykała: *Studenci Instytutu Rolniczo-Leśnego...*, s. 150—151; I. Pawłowski: *Wojskowa działalność SDKPiL w rewolucji 1905—1907*, Warszawa 1956, s. 139—141.

⁶ CA KC PZPR, AM, 23/4, sprawozdanie przedstawiciela Zarządu Głównego SDKPiL w Komitecie Zagranicznym do „Biuletynu” nr 6, 1905 r.

⁷ AGAD, GGW, 104456, k. 75; Stanisław Nowosielski. W: *Księga Polaków uczestników Rewolucji Październikowej 1917—1920*, Warszawa 1967, s. 614.

⁸ CA KC PZPR, AM, 23/5, odezwy Komitetu Lubelskiego SDKPiL 1905 r.

niez hasła walki o poprawę bytu robotników, co bardzo wyraźnie dało się zauważyć podczas strajku metalowców w Lublinie na przełomie lipca i sierpnia 1905 r.

Pierwszy okres działalności Komitetu Lubelskiego SDKPiL nie należał do łatwych. Organizacja kształtowała powoli kadrę swoich agitatorów i była zmuszona korzystać w dużym stopniu z pomocy ZG i Komitetu Południowego. Toteż w pierwszych miesiącach rewolucji agitacja koncentrowała się głównie w Lublinie i okolicach. Do powiatów położonych dalej agitatorzy docierali rzadziej, dostarczając tam od czasu do czasu transporty literatury.

W pierwszej połowie 1905 r. lubelska SDKPiL rozprowadziła około 13 tys. egz. różnych odezw, druków, broszur i gazet⁹. W większości były to wydawnictwa ZG SDKPiL. Częstotliwość ukazywania się i nakłady druków własnych były skromne. Znane są jedynie trzy odezwy z pierwszej połowy 1905 r., które odbito na hektografie. Tajna drukarnia partii została założona w Lublinie dopiero pod koniec 1905 r.

W tym też okresie nastąpiło wzmocnienie wpływów partii w środowiskach proletariackich Lublina, a także innych mniejszych miast i osad oraz na terenie wiejskim. Wiązało się to z procesem aktywizacji politycznej społeczeństwa w dniach strajku październikowo-grudniowego. Do wystąpień politycznych i ekonomicznych włączyły się wówczas liczne grupy proletariatu, nawet te, które nigdy dotąd nie podejmowały walki o swoje prawa. Powszechnym zjawiskiem stały się strajki ekonomiczne rzemieślników i robotników w małych miastach i osadach: Zamościu, Chełmie, Hrubieszowie, Łukowie, Lubartowie, Zwierzyńcu, Kurowie. W wielu miejscowościach odbywały się wiece i demonstracje z czerwonymi sztandarami, skupiające nieraz setki i tysiące uczestników. Organizowali je działacze partii socjalistycznych, którzy formułowali hasła wystąpień i kierowali ich przebiegiem.

Zrewolucjonizowanie nastrojów sprzyjało wzmocnieniu wpływów partii socjalistycznych i rozbudowie ich szeregów. Aktywną działalność organizacyjną w tym okresie prowadził Komitet Lubelski SDKPiL. W jego składzie znajdowało się kilka osób delegowanych przez Zarząd Główny, które miały znaczne doświadczenie w pracy partyjnej. Od grudnia 1905 do końca marca 1906 r. na czele Komitetu Lubelskiego stał Józef Rotstadt-Krasny, jeden z redaktorów „Czerwonego Sztandaru” i „Trybuny Ludowej”, znany działacz polskiej, a później i rosyjskiej socjaldemokracji. Współdziałała z nim przybyła z Warszawy Eugenia Neumark, związana z partią od 1903 r. Do ścisłego kierownictwa lubelskiej socjaldemokracji należał wówczas także Józef Gosławski, mający staż pracy w organizacji warszawskiej. Wokół nich skupiali się agitatorzy wywodzący się spośród robotników fabryk lubelskich: Stanisław Majewski, Edward Bieniaszewski, Aleksander Borowski, Wacław Cybulski, Jan i Michał Zawiślakowie oraz przedstawiciele inteligencji: Stanisława Dominiak, Zenon Czaphcki i Wolf Goldzwajg.

Po wielkiej „wsypie” i aresztowaniach w marcu 1906 r., w wyniku których część aktywu lubelskiej organizacji znalazła się w więzieniu, procesem odbudowy szeregów partyjnych kierował z polecenia ZG — Mie-

⁹ Tamże, spis literatury rozpowszechnianej przez Komitet Południowy SDKPiL; Tamże, 23/4, sprawozdanie do „Biuletynu” nr 2, 1905 r.

czysław Broński „Mozes Warszawski”. Przed przybyciem do Lublina działał on w Warszawie, Częstochowie i Zagłębiu. Do aktywnych działaczy Komitetu należał również stolarz Stanisław Nowosielski. Jego mieszkanie przy ul. Niecałej (obecnie Sławińskiego) służyło za główny lokal konspiracyjny.

W okresie strajku październikowo-grudniowego wzmocniły się znacznie szeregi socjaldemokratów w Lublinie. Powstała tutaj najsilniejsza na Lubelszczyźnie organizacja miejska SDKPiL. Jej trzon stanowiły kółka robotników fabrycznych i rzemieślników. Miały one swoich przedstawicieli w Komitecie Lubelskim.

Na początku 1906 r. działały koła partyjne w następujących fabrykach: Wolskiego, Hessa, Plagego, Kuczyńskiego, garbarni Domańskich, browarach Jensa i Purwina, w cukrowni i cementowni. Ponadto trwałe wpływy zdobyła SDKPiL wśród kolejarzy, subiektów sklepowych i szewców. Organizacja miejska liczyła wówczas około 200 członków¹⁰. W poszczególnych zakładach średnio około 10% robotników pozostawało w ściślejszym związku z partią. Wyjątek stanowił browar Jensa, w którym ponad połowa robotników należała do SDKPiL¹¹.

Partia starała się również organizować inteligencję i młodzież szkolną, sympatyzującą z ruchem socjaldemokratycznym. W Lublinie powstało koło młodzieży SDKPiL (liczące w marcu 1906 r. około 20 członków) i klub inteligencji¹². Dla członków obu kół prowadzono wykłady i dyskusje z zakresu zagadnień ekonomiczno-społecznych i politycznych, zapoznające słuchaczy z założeniami programowymi SDKPiL. Wzmocnienie wpływów w środowisku inteligencji miało dla Lubelskiego Komitetu ważne znaczenie ze względu na pozyskanie do pracy partyjnej większej liczby osób z głębszym przygotowaniem teoretycznym.

Komitet Lubelski podejmował także próby agitacji wśród żołnierzy pułków stacjonujących w Lublinie. Propagandę prowadzono głównie przy pomocy kolportażu literatury. Partii udało się nawiązać kontakty z żołnierzami i założyć komórkę WRO. Działała ona bardzo krótko. Władze wojskowe surowo prześladowały wszelkie przejawy rewolucyjnej działalności.

Na przełomie 1905/1906 r. Komitet Lubelski SDKPiL przystąpił do opracowania programu działania w terenie. Wiązało się to z uchwałami konferencji listopadowej 1905 r. SDKPiL, które zalecały wzmoczenie agitacji i pracy organizacyjnej na wsi. Na potrzeby agitacji ZG SDKPiL wydał odezwę „Do ludu wiejskiego”, będącą wezwaniem do kontynuowania walki z rządem carskim o urzeczywistnienie republiki ludowej. Kolportowano ją w pow. puławskim, lubelskim, lubartowskim, zamojskim, janowskim. Agitatorzy Komitetu Lubelskiego SDKPiL byli kierowani do wszystkich powiatów guberni lubelskiej: roznosili literaturę, nawiązywali kontakty w środowiskach proletariackich, wyjaśniali hasła polityczne partii na zebraniach i wiecach¹³.

Jednakże Komitet Lubelski nie miał dostatecznej liczby działaczy

¹⁰ WAPL, Zarząd Żandarmerii pow. Tomaszowskiego i Biłgorajskiego 1895—1910 (dalej — ZZpTom.Biłg.), 134, k. 151.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże, k. 152—153.

¹³ WAPL, Zarząd Żandarmerii pow. Chełmskiego i Hrubieszowskiego 1903—1911 (dalej — ZZpCh.Hr.), 7, k. 94.

przygotowanych do prowadzenia pracy partyjnej w tak szerokim zakresie, toteż do wielu miejscowości położonych z dala od Lublina propaganda ustna docierała bardzo rzadko lub wcale. Pojawiała się tam jedynie literatura SDKPiL. Do obszarów objętych najsłabiej oddziaływaniem partii należały powiaty biłgorajski i tomaszowski. Poza rozpowszechnianymi tam od czasu do czasu wydawnictwami socjaldemokratycznymi nie zachowały się ślady innych form działalności partyjnej.

Natomiast trwałe kontakty nawiązała SDKPiL w ciągu 1905 i 1906 r. w wielu zakładach przemysłowych i wsiach powiatu chełmskiego, zamojskiego, krasnostawskiego, lubartowskiego, janowskiego, hrubieszowskiego i puławskiego. Założono tam w 1906 r. organizacje powiatowe¹⁴.

Nadal najsilniejsze wpływy notowała SDKPiL w pow. puławskim, gdzie działały koła robotników, rzemieślników oraz proletariatu rolnego. Liczebność organizacji puławskiej w połowie 1906 r. można w przybliżeniu określić na 300—400 osób¹⁵. Do głównych ośrodków działalności partii należały: Puławy, Kurów, Klementowice, Markuszów, Kazimierz i Celejów. Powstały tam koła rzemieślników: krawców, kuśnierzy, szewców, malarzy, rybaków. Komórki partyjne istniały również w zakładach przemysłowych: cegielniach, młynach, krochmalniach¹⁶. Ważnym ogniwem organizacji puławskiej były koła wiejskie skupiające nie tylko robotników rolnych, lecz także i chłopów posiadaczy. Organizacja gminna powiatu liczyła w połowie 1906 r. ponad 100 członków i kilkakrotnie więcej sympatyków¹⁷. O szerokich wpływach społecznych SDKPiL na tym terenie świadczyło poparcie dla akcji politycznych i ekonomicznych inspirowanych przez partię: masowy udział w strajkach i manifestacjach 1 maja 1905 i 1906 r. na znak solidarności z walką robotników Łodzi oraz bojkot wyborów do Dumy.

W rozwijaniu pracy partyjnej w Puławskim brało udział kilkunastu agitatorów. Miejscem ich zebrań przez dłuższy czas było mieszkanie kowala M. Krzezińskiego we Włostowicach. Mieścił się tam także skład literatury i broni. Nielegalną bibułę przechowywano również w pomieszczeniach na terenie Instytutu Rolniczo-Leśnego, w mieszkaniach niektórych studentów związanych z SDKPiL i SDPRR oraz w domach włościan w Kurowie, Bochotnicy, Klementowicach, Kazimierzu. Transporty literatury otrzymanej z Warszawy i Lublina przewozili do wyznaczonych punktów przeważnie młodzi chłopcy z pobliskich wsi, którzy znali okolicę i mogli stosunkowo swobodnie poruszać się po niej. Funkcje te pełnili m. in. Józef Durak, Szymon i Michał Próchniakowie, Stanisław Michowicz, Jan i Stanisław Diupero, Józef Wolski¹⁸.

Do najbardziej aktywnych członków kierownictwa puławskiej organizacji w 1906 r. należeli: student Instytutu Rolniczo-Leśnego Mikołaj Wa-

¹⁴ WAPL, ZZpTom.Biłg. 134, k. 151—154.

¹⁵ Orientacyjną liczbę członków puławskiej organizacji przyjęto na podstawie informacji o stanie partii zamieszczanych w „Czerwonym Sztandarze” oraz wielkości nakładów literatury rozpowszechnianej na terenie powiatu. WAPL, ZZpTom.Biłg., 134, k. 156; „Czerwony Sztandar”, 1906, nr 114.

¹⁶ Tamże, 1906, nr 67, 72, 114.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ WAPL, ZZGL, 739, raport naczelnika zarządu żandarmerii pow. puławskiego i lubartowskiego 29 VIII (11 IX) 1906; CA KC PZPR, Teczka Osobowa (dalej — TO), 1215, Jan Diupero; Tamże, 6466, Józef Wolski.

szczyńienko i jego żona Olga oraz działacze noszący pseudonimy „Leon” i „Sympatyczny”. Waszczyńienko ps. Gołąb został wybrany delegatem organizacji na VI Zjazd SDKPiL w czerwcu 1906 r. i uczestniczył w jego obradach¹⁹. W Puławach przebywał często również S. Nowosielski ps. Zielony, za pośrednictwem którego utrzymywano kontakty z Komitetem Lubelskim.

Wpływy puławskiej SDKPiL osłabły po masowych aresztowaniach przeprowadzonych przez policję w sierpniu i wrześniu 1906 r. Jeden z wówczas uwięzionych agitatorów, Stanisław Michowicz, załamał się w śledztwie i wskazał policji wiele osób zaangażowanych w działalność partyjną. Zagrożeni represjami opuścili Puławy Olga i Mikołaj Waszczyńienko²⁰.

W pow. lubartowskim silnym ośrodkiem wpływów SDKPiL były Kijany, gdzie partia miała oparcie wśród robotników cukrowni, fernali miejscowego majątku oraz chłopów. Powstało tam koło SDKPiL, w którym główną rolę odgrywali: Piotr Trancewicz z folwarku Kijany, Jan Czarniecki i Andrzej Reszel — robotnicy cukrowni. Działalność koła obejmowała sąsiednie wsie: kolonię Stoczek, Czarny Las, Spiczyn, Ludwin, Sawin, Piaseczno, Rozplucie i Jagodno²¹.

Ważnym centrum pracy partyjnej w pow. lubartowskim były Czemierniki. Poprzez tę miejscowość agitatorzy i literatura Komitetu Lubelskiego docierała do wsi pow. radzyńskiego w guberni siedleckiej: Suchowoli, Luszawy, Antonówki. Koło w Czemiernikach utrzymywało systematyczne kontakty z działaczami SDKPiL w Radzynie. O aktywności SDKPiL na tym terenie w pierwszej połowie 1906 r. donosiły stałe raporty naczelnika pow. lubartowskiego. Informował on o następujących przejawach działalności partii: podburzanie i organizowanie strajków rolnych, rozpowszechnianie literatury rewolucyjnej, zbieranie składek na potrzeby partii, a także rozstrzyganie wielu lokalnych konfliktów we wsiach za pośrednictwem tzw. sędziów partyjnych.

Oprócz wymienionych ośrodków SDKPiL miała kontakty w Lubartowie wśród tamtejszych rzemieślników oraz w Michowie, Nasutowie, Spiczynie, Ludwinie, a jej literatura docierała także do innych miejscowości tego powiatu. Dostarczaniem wydawnictw SDKPiL do Lubartowa z polecenia Komitetu Lubelskiego zajmował się w 1906 r. robotnik fabryki Wolskiego w Lublinie — S. Majewski. We wsiach rozpowszechniali je miejscowi działacze, m. in. szewc B. Sawicki ze Spiczyna, włościanie: S. Stawski, J. Białek, P. Bogusz z gminy Wielkie.

Pod koniec 1905 r. została rozbudowana sieć kontaktów SDKPiL w pow. chełmskim. Powstały komórki wśród rzemieślników i robotników w Chełmie, Rudzie Opalin. W Chełmie istniały koła kolejarzy, ślusarzy i krawców. Koła wiejskie działały w Pawłowie, Puchaczowie, Wereszczu, Rejowcu i Cycowie²². Okresem nasilonej pracy agitacyjnej i organizacyjnej

¹⁹ CA KC PZPR, AM, 70/1, sprawozdanie ZG SDKPiL na V Zjazd, VI 1906 (organizacja lubelska).

²⁰ WAPL, Zarząd Zandarmerii pow. Puławskiego i Lubartowskiego 1901—1915 (dalej — ZZpPuł.Lubart.), 210, k. 6, 11; Tamże, ZZGL, 739, raport naczelnika zarządu zandarmerii pow. puławskiego i lubartowskiego 29 VIII (11 IX) 1906).

²¹ WAPL, Kancelaria Gubernatora Lubelskiego 1866—1917 (dalej — KGL), 1906/47c, cz. I, k. 183; Tamże, ZZGL, 223, k. 26—30; Tamże, ZZpTom.Bięg., 134, k. 1—4.

²² Tamże, k. 157—158; „Czerwony Sztandar”, 1906, nr 54, 61.

były zwłaszcza pierwsze miesiące 1906 r. Działacze SDKPiL zorganizowali wówczas kilka masowych wieców, m. in. w Puchaczowie, Pawłowie i Wereszczu, w których uczestniczyło po 100—200 osób: chłopów, robotników rolnych, rzemieślników. Omawiano aktualne problemy walki politycznej i ekonomicznej. W następnych miesiącach agitacja masowa osłabła z powodu nasilających się represji policyjnych, a podstawową formą działania partii na tym terenie pozostawał kolportaż nielegalnej literatury²³.

Ośrodki wpływów SDKPiL w pow. hrubieszowskim znajdowały się w cukrowniach: Strzyżów, Mircze, Nieledeu oraz w Hrubieszowie. Nawiązano też kontakty we wsiach leżących w pobliżu cukrowni Mircze: Korytnicy i Horodle. W wymienionych ośrodkach liczba bliżej związanych z partią osób wahała się w granicach kilkudziesięciu²⁴.

W pow. janowskim SDKPiL rozwijała agitację przede wszystkim w miejscowościach, gdzie istniały zakłady przemysłowe: w Kraśniku, Zakrzówku, Modliborzycach oraz w sąsiadujących z nimi wsiach. Tam też partia nawiązała bardziej trwałe kontakty, podtrzymywane w ciągu 1906 r., o czym świadczyły rozpowszechniane systematycznie odezwy i prasa SDKPiL²⁵.

Do trwałych ośrodków wpływów SDKPiL w ciągu dwu pierwszych lat rewolucji należał Zamość oraz Zwierzyniec, Szczebryzsyn i Klemensów. Literaturę kolportowano też w innych miejscowościach powiatu, m. in. we wsiach gminy Sułów, Nielisz, Stary Zamość. Z wydawnictwami socjaldemokratycznymi do Zamościa i okolic jeździł w 1906 r. agitator Komitetu Lubelskiego Wacław Cybulski ps. Pestka²⁶. Wraz z innym działaczem Aleksandrem Borowskim dostarczał literaturę także do punktów konspiracyjnych we wsiach i osadach pow. krasnostawskiego. Koła wiejskie istniały tam okresowo w 1906 r. w Oleśnikach, Olszance, Dorohucz i Wólce Kańskiej. Aktywna działalność agitacyjna była też prowadzona w innych miejscowościach tego powiatu: Krasnem, Zalesiu, Żulinie, Fajslawicach, Łopienniku, Suchodołach, Krupem, Siennicy Różanej, Izbicy i Tarnogórze²⁷.

Tak więc w porównaniu z okresem przed rewolucją sieć terytorialna organizacji SDKPiL na przełomie 1905/1906 r. rozrosła się bardzo wyraźnie. W wielu miejscowościach pow. puławskiego, lubartowskiego, lubelskiego, chełmskiego, zamojskiego, krasnostawskiego i hrubieszowskiego ukształtowały się trwałe formy organizacyjne w postaci kół fabrycznych, rzemieślniczych i wiejskich. W pozostałych powiatach guberni lubelskiej partia utrzymywała jedynie luźne kontakty. Poza tym agitacja lubelskiej SDKPiL oddziaływała na niektóre tereny guberni siedleckiej, głównie pow. radzyński i włodawski.

Pomyślny rozwój pracy agitacyjnej i organizacyjnej SDKPiL w szczytowym okresie rewolucji został zahamowany wraz z osłabieniem fali wystąpień klasy robotniczej. Surowe represje w stosunku do działaczy

²³ WAPL, KGL, 1906/47g, cz. II, k. 270; Tamże, ZŻGL, 143, k. 119.

²⁴ Tamże, ZZpTom.Biłg., 134, k. 166, 182—183.

²⁵ Tamże, k. 139; Tamże, KGL, 1906/47k, k. 202; „Czerwony Sztandar”, 1906, nr 54.

²⁶ WAPL, ZŻGL, 742, k. 213; Tamże, 736, k. 558; „Czerwony Sztandar”, 1906, nr 54.

²⁷ Tamże.

partyjnych spowodowały rozproszenie aktywu kierowniczego SDKPiL w Lublinie. Część członków Komitetu Lubelskiego znalazła się w więzieniach, część musiała opuścić miasto, zagrożona aresztowaniami. Wskutek masowych „likwidacji” członków organizacji socjalistycznych ucierpiały znacznie koła partyjne w Lublinie i w terenie.

Z powodu represji w sierpniu i wrześniu 1906 r. niektóre koła w Lublinie zostały rozbite. Odbudowa organizacji zaczęła się stopniowo w końcu 1906 r. pod kierunkiem S. Nowosielskiego, który uniknął aresztowania i przy pomocy ocalałych od pogromu agitatorów starał się nawiązywać zerwane kontakty. Wpływy partii wzmocniły się na początku 1907 r., lecz nie udało się odbudować tak silnej organizacji, jaka istniała w pierwszej połowie 1906 r.

Ożywienie pracy partyjnej w mieście oraz w terenie było przedmiotem wielu wysiłków Komitetu Lubelskiego SDKPiL na początku 1907 r. Tym kwestiom była poświęcona konferencja okręgowa w marcu tego roku w Lublinie. W myśl jej uchwał postanowiono wzmocnić agitacyjne i organizacyjne oddziaływanie partii, pomimo nasilonych prześladowań ze strony władz carskich²⁸.

W ramach tych działań do powiatów skierowano agitatorów, aby zapoznali się z możliwościami kontynuowania pracy w terenie. Wysiłki te zostały udaremnione przez policję, która pilnie śledziła wszelkie przejawy aktywności rewolucyjnej. Nie udało się wznowić działalności organizacji partyjnych w pow. chełmskim, zamojskim, hrubieszowskim i lubartowskim. Odbudowała się jedynie organizacja puławska. Jednakże kontynuowanie działalności partyjnej było ogromnie trudne. Zebrania masowe, a nawet regularne zebrania kółek nie mogły się odbywać, toteż agitację prowadzono jedynie poprzez rozpowszechnianie literatury²⁹.

Kolejne masowe aresztowania działaczy partyjnych w Lublinie we wrześniu 1907 r. spowodowały prawie całkowity zanik działalności Komitetu Lubelskiego SDKPiL i rozproszenie członków organizacji miejskiej. Agitatorzy, którym udało się uniknąć aresztowań, bądź odsunęli się od pracy partyjnej, bądź prowadzili ją w wąskim gronie osób w sposób ściśle zakonspirowany. O słabych próbach kontynuowania agitacji pod koniec 1907 r. świadczyły jedynie pojawiające się sporadycznie w Lublinie i okolicach Puław wydawnictwa socjaldemokratyczne.

Rozwojowi sieci terytorialnej organizacji w latach 1905—1906 towarzyszyło pogłębianie zasięgu wpływów społecznych partii. Charakterystykę środowisk objętych oddziaływaniem SDKPiL można przedstawić jedynie w sposób ogólny. Pomocne są w tym względzie informacje zawarte w sprawozdaniach Komitetu Lubelskiego, składanych Zarządowi Głównemu, w korespondencjach zamieszczanych na łamach „Czerwonego Sztandaru”, w treści niektórych lokalnych odezw oraz w aktach urzędowych. Brak jest natomiast wiarygodnych danych, aby skład społeczny partii przedstawić w liczbach.

Na podstawie analizy dostępnych przekazów źródłowych można stwierdzić, że lubelska SDKPiL znajdowała oparcie wśród znacznej części ro-

²⁸ CA KC PZPR, AM, 70/1, sprawozdanie ZG SDKPiL za okres od 1 VII 1906 do 1 X 1908 (organizacja lubelska).

²⁹ „Czerwony Sztandar”, 1907, nr 141.

botników drobnych zakładów przemysłowych, jak: młyny, gorzelnie, browary, tartaki, krochmalnie, cegielnie. Należy przy tym zaznaczyć, że w strukturze przemysłu Lubelszczyzny dominowały niewielkie zakłady rozproszone w miastach, wielu małych osadach i majątkach obszarowych. Liczbą zatrudnionych robotników i wielkością produkcji wyróżniały się w terenie jedynie cukrownie, które w ciągu całego okresu rewolucji były ośrodkami wpływów SDKPiL.

Partia rozbudowywała też swoje komórki wśród rzemieślników: kowali, ślusarzy, krawców, szewców, kuśnierzy. Najliczniejsze koła rzemieślnicze działały w Lublinie oraz na terenie pow. puławskiego: w Puławach i okolicznych miejscowościach, jak: Kurów, Kazimierz, Końskowola, Markuszów, Klementowice.

Od czasu ukształtowania się Komitetu Południowego SDKPiL jego agitatorzy prowadzili ożywioną działalność wśród ludności wiejskiej. Koła wiejskie SDKPiL powstały najwcześniej w pow. puławskim i lubartowskim, a następnie w ciągu pierwszego roku rewolucji także w innych powiatach Lubelszczyzny. Najsilniejsze kontakty SDKPiL nawiązała jednak tam, gdzie były zlokalizowane zakłady przemysłowe i w miejscowościach położonych w pobliżu. Agitacja socjalistyczna, która docierała do robotników tych fabryk, przenikała następnie do środowiska wiejskiego.

Organizacja SDKPiL na wsi opierała się na robotnikach rolnych, do których partia przede wszystkim zwracała się z działalnością propagandową, ale obejmowała też najbiedniejsze warstwy chłopów. Obok organizacji ściślejszej SDKPiL miała również wielu sympatyków.

Lubelska SDKPiL przykładła ogromną wagę do agitacji wśród proletariatu rolnego. Ze strony jej działaczy pojawiały się niejednokrotnie postulaty pod adresem Zarządu Głównego, aby nie tylko zwiększać ilość literatury kierowanej na wieś, ale aby były to wydawnictwa poruszające najbardziej aktualne problemy tego środowiska, napisane w prostej, przystępnej formie, zrozumiałe dla czytelników. Postulowano też wydawanie specjalnego pisma adresowanego do ludności wiejskiej. Komitet Lubelski SDKPiL był bardzo aktywny w organizowaniu wystąpień politycznych i ekonomicznych na wsi. Należy zaznaczyć, że zaangażował się bardziej wszechstronnie niż inne lokalne komitety partii w działalność strajkową fernali w 1906 r., co uwidoczniło się zarówno podczas przygotowania wystąpień, jak i ich przebiegu³⁰.

Dzięki tym wysiłkom partia zyskała na wsi lubelskiej silniejsze wpływy niż w innych regionach kraju. Niestety, procesu rozwoju organizacyjnego nie można przedstawić w liczbach ze względu na brak wiarygodnych danych.

W całej lubelskiej SDKPiL, w której dominował proletariat drobnych zakładów przemysłowych i rzemieślniczych, rozproszonych w wielu punktach guberni, oraz proletariat rolny, wyróżniała się organizacja miejska w Lublinie. Jej członkowie rekrutowali się w większości spośród robotników fabrycznych, przeważnie pracujących w zakładach metalowych.

³⁰ W kwietniu 1906 r. Komitet Lubelski SDKPiL wydał odezwę pt. „Do robotników rolnych. O co mamy strajkować”, zawierającą szczegółowe żądania strajkowe. Odegrała ona dużą rolę podczas wystąpień robotników rolnych. Lubelska SDKPiL była jedyną spośród lokalnych organizacji, która sformułowała tego rodzaju odezwę do fernali.

Skład społeczno-zawodowy organizacji w mieście na początku 1906 r. ukazuje tab. 1³¹.

Powyższe zestawienie, sporządzone na podstawie sprawozdania Komitetu Lubelskiego SDKPiL, wskazuje na przeważający udział w organizacji proletariatu fabrycznego. W grupie robotników najliczniej byli reprezentowani metalowcy, a następnie pracownicy browarów, gorzelni i cukrowni. Strukturę zawodową robotników przedstawia tab. 2.

Tab. 1. Skład społeczno-zawodowy SDKPiL w Lublinie w 1906 r.

Przynależność społeczno-zawodowa	Liczba osób	%
Robotnicy	155	76,74
Rzemieślnicy	35	17,32
Inteligencja	12	5,94
Razem	202	100,00

Tab. 2. Struktura zawodowa robotników członków SDKPiL w Lublinie

Grupa zawodowa	Liczba osób	%
Metalowcy	59	38,06
Pracownicy browarów, gorzelni	40	25,81
Cukrownicy	26	16,77
Kolejarze	15	9,68
Garbarze	10	6,45
Inni	5	3,23
Razem	155	100,00

Dane zawarte w wymienionym sprawozdaniu Komitetu Lubelskiego z marca 1906 r. dotyczą członków ściśle zorganizowanych. Partia utrzymywała w mieście także tzw. luźne kontakty i miała sympatyków zarówno w środowisku proletariackim, jak i inteligenckim. Całość wpływów SDKPiL w Lublinie oceniano wówczas na ok. 400 osób, co stanowiło trochę więcej niż 1/4 ogólnej liczby członków lubelskiej organizacji³².

Pewne światło na środowiska społeczne, w których działała lubelska SDKPiL, rzuca charakterystyka społeczno-zawodowa aktywu organizacji. Do tej grupy należeli członkowie Komitetu Lubelskiego oraz aktywni działacze kółek fabrycznych, agitatorzy i kolporterzy literatury w Lublinie i w terenie. Czynne zaangażowanie w pracę agitacyjną, organizację wystąpień narażało ich szczególnie na represje ze strony władz carskich. Zachowane w aktach policyjnych, sądowych i administracyjnych informacje o osobach aresztowanych za działalność socjaldemokratyczną stały się podstawą do charakterystyki tej grupy, biorąc pod uwagę takie cechy, jak: wiek, płeć, pochodzenie społeczne i narodowe, zawód, wykształ-

³¹ Tabela sporządzona na podstawie informacji o działaczach represjonowanych przez władze carskie. WAPL, ZZpTom.Biłg., 134, k. 153.

³² Tamże.

cenie, region pochodzenia. Dane te zostały częściowo poszerzone informacjami z autobiografii, relacji, wspomnień, kwestionariuszy i ankiet osobowych działaczy SDKPiL. Wymienione materiały posłużyły do wyodrębnienia grupy 72 członków aktywu lubelskiej SDKPiL z lat 1905—1907. Nie jest to zbiorowość liczna, zważywszy na fakt, że w tym czasie z organizacją lubelską w ściślejszym lub luźniejszym związku pozostawało ok. 1,5 tys. osób³³. Nie może więc być w dostatecznym stopniu reprezentatywna dla ogółu członków organizacji. Analizując cechy wymienionej grupy, można natomiast odnieść je w przybliżeniu do części osób czynnie zaangażowanych w działalność partii w dłuższym okresie, które stanowiły rdzeń organizacji.

Tab. 3. Pozycja społeczno-zawodowa aktywu lubelskiej SDKPiL w latach 1905—1907

Przynależność społeczna	Liczba osób	%
Robotnicy	22	30,56
Rzemieślnicy	17	23,61
Inteligencja	19	26,39
Pracownicy handlu	5	6,94
Chłopi	9	12,50
Razem	72	100,00

Zestawienie uwidocznione w tab. 3 wskazuje na prawie wyrównane proporcje udziału rzemieślników i inteligencji w gronie aktywu, przy niewielkiej przewadze robotników. W porównaniu z tymi grupami dwie pozostałe: chłopi i pracownicy handlu, miały wyraźnie mniej liczną reprezentację. Na taki stan rzeczy wpływał fakt, iż większość działaczy lubelskiej SDKPiL wywodziła się ze środowisk proletariackich Lublina, gdzie organizacja opierała się na robotnikach fabrycznych, oraz ze środowisk rzemieślniczo-robotniczych Puław i okolicznych osad. Spośród pracowników administracji i studentów Instytutu Rolniczo-Leśnego rekrutowała się większość działaczy inteligentów.

Blizsza charakterystyka struktury zawodowej robotników (tab. 4) pozwala wysnuć wniosek, iż dużą aktywność polityczną przejawiali metalowcy. Mieli oni przewagę w stosunku do innych grup zawodowych prole-

Tab. 4. Struktura zawodowa robotników członków aktywu lubelskiej SDKPiL w latach 1905—1907

Grupa zawodowa	Liczba osób	%
Metalowcy	11	50,00
Cukrownicy	4	18,18
Robotnicy gorzelni, browarów	3	13,64
Inni	4	18,18
Razem	22	100,00

³³ CA KC PZPR, AM, 70/1, sprawozdanie ZG SDKPiL na V Zjazd, VI 1906 r. (organizacja lubelska).

tariatu fabrycznego w organizacji miejskiej (zob. tab. 2) i licznie byli reprezentowani także w gronie aktywu.

Analizując pochodzenie społeczne ankietowanych robotników, nasuwa się wniosek o dominacji wśród nich osób pochodzących ze środowisk chłopskich i mieszczańskich. Należy zaznaczyć, iż w nomenklaturze władz carskich wszyscy stali mieszkańcy miast byli zaliczani do stanu mieszczańskiego. Odnosiło się to do osób wywodzących się zarówno ze środowisk robotniczych, rzemieślniczych, jak i drobnomieszczańskich. Dopiero weryfikacja tych danych z bliższymi informacjami o pozycji ojca ankietowanej osoby, uzyskanych z autobiografii, wspomnień czy szczegółowych akt śledczych, pozwala precyzyjniej określić genealogię społeczną. W świetle tych źródeł członkowie ankietowanej grupy w większości wywodzili się z rodzin robotniczych. Jeśli uwzględnimy także nieprecyzyjność źródeł urzędowych co do określenia przynależności do stanu chłopskiego³⁴ można przyjąć, że członkami aktywu SDKPiL byli głównie robotnicy w drugim i trzecim pokoleniu, a więc ci, którzy urodzili się w mieście. Następną co do wielkości grupę stanowiły osoby, których ojcowie należeli do stanu chłopskiego (tab. 5). Znikomy udział mieli robotnicy pochodzenia szlacheckiego. Powyższe wskaźniki kształtowały się podobnie dla zbiorowości rzemieślników — działaczy SDKPiL. Natomiast rodowód społeczny inteligentów był mieszczańsko-szlachecki.

Tab. 5. Przynależność społeczna a pochodzenie stanowe aktywu lubelskiej SDKPiL

Pochodzenie stanowe	Przynależność społeczna			
	robotnicy	rzemieślnicy	inteligencja	razem
Ze stanu szlacheckiego	1 (4,55%)	—	6 (31,59%)	7 (12,07%)
Ze stanu mieszczańskiego	8 (36,36%)	11 (64,71%)	11 (57,89%)	30 (51,72%)
Ze stanu chłopskiego	10 (45,46%)	6 (35,29%)	1 (5,26%)	17 (29,31%)
Brak danych	3 (13,63%)	—	1 (5,26%)	4 (6,89%)
Razem	22	17	18	58

Tab. 6. Wykształcenie a pozycja społeczno-zawodowa aktywu lubelskiej SDKPiL

Wykształcenie	Przynależność społeczna				
	robotnicy	rzemieślnicy	inteligencja	chłopi	razem
Analfabeci	—	2 (11,76%)	—	1 (11,12%)	3 (4,48%)
„Małopiśmienni”	9 (40,91%)	8 (47,05%)	—	2 (22,22%)	19 (28,36%)
Podstawowe	8 (36,36%)	7 (41,19%)	—	3 (33,33%)	21 (31,34%)
Średnie	2 (9,09%)	—	11 (57,89%)	—	13 (19,40%)
Wyższe	—	—	5 (26,32%)	—	5 (7,46%)
Brak danych	3 (13,64%)	—	3 (15,79%)	3 (33,33%)	6 (8,96%)
Razem	22	17	19	9	67

³⁴ Kryteria przynależności do poszczególnych stanów obowiązujące w statystyce urzędowej były przestarzałe i mało precyzyjne. W rzeczywistości wiele osób, których stałym miejscem zamieszkania była wieś, osada czy przedmieście i zaliczanych do stanu chłopskiego, utrzymywało się z pracy w fabryce lub rzemiośle.

Dane o wykształceniu ankietowanych członków SDKPiL pozwalają dostrzec fakt, iż robotnicy, rzemieślnicy i chłopcy aktywni w szeregach organizacji cechowali się na ogół wyższym od przeciętnego wówczas poziomu wykształcenia środowisk, z których się wywodzili. Analfabeci stanowili niewielką grupę — około 5% zbiorowości (tab. 6). Najliczniejsza była grupa osób, które ukończyły w pełni lub częściowo szkołę początkową. Wykształceniem wyższym i średnim legitymowali się prawie wyłącznie działacze spośród inteligencji. Wśród nich dominowali studenci (głównie z Instytutu w Puławach) i urzędnicy (pracownicy administracji Instytutu w Puławach i niektórych fabryk w Lublinie). W tej grupie znajdowało się także kilku uczniów i nauczycieli szkół gminnych.

Analiza wieku ankietowanych wskazuje na znaczny udział (52,24%) wśród aktywu ludzi młodych, którzy nie przekroczyli 25 roku życia (tab. 7).

Tab. 7. Wiek a pozycja społeczno-zawodowa aktywu lubelskiej SDKPiL

Wiek	Przynależność społeczna				
	robotnicy	rzemieślnicy	inteligencja	chłopi	razem
Do 20 lat	5 (22,72%)	4 (23,53%)	7 (36,84%)	4 (44,45%)	20 (29,85%)
21—25	6 (27,28%)	2 (11,77%)	4 (21,05%)	3 (33,33%)	15 (22,39%)
26—30	6 (27,28%)	3 (17,64%)	6 (31,58%)	1 (11,11%)	16 (23,88%)
31—40	3 (13,63%)	5 (29,41%)	2 (10,53%)	1 (11,11%)	11 (16,42%)
Powyżej 40	—	1 (5,88%)	—	—	1 (1,49%)
Brak danych	2 (9,09%)	2 (11,77%)	—	—	4 (5,97%)
Razem	22	17	19	9	67

Najwyższy wskaźnik osób w tym przedziale wiekowym odnosi się do działaczy wywodzących się spośród chłopów i inteligencji. W tym drugim przypadku przeciętną wieku zaniżali uczniowie i studenci. Co do grupy młodzieży chłopskiej, to w jej skład wchodził przeważnie synowie włościan (nieraz nawet zamożnych) głównie ze wsi w pow. puławskim i lubartowskim, a więc z terenów objętych najsilniej agitacją socjaldemokratyczną. O włączaniu się do pracy partyjnej tych młodych ludzi decydował najczęściej bezpośredni kontakt z agitatorami podczas licznych masowych zebrań, wieców i manifestacji odbywających się w Puławach i w sąsiednich osadach. Po tych spotkaniach zgłaszali swą gotowość do przechowywania odezw, przewożenia ich do innych miejscowości oraz kolportowania w odpowiednim czasie. Potem przyjmowali poważniejsze obowiązki, jak: nawiązywanie łączności z agitatorami w innych ośrodkach, udział w akcjach zbrojnych itp. W taki sposób znaleźli się w organizacji: Stanisław Michowicz, Jan Diupero, Michał Próchniak.

Zdecydowana większość członków aktywu urodziła się w guberni lubelskiej (tab. 8). Znaczący udział mieli także przybysze z guberni warszawskiej, w tym przeważnie z Warszawy. Część z nich przyjechała do Lublina na polecenie Zarządu Głównego, aby swoim doświadczeniem pomagać w rozwijaniu pracy partyjnej, jak np. J. Rotstadt-Krasny, J. Gosławski, J. Piekarzowa, A. Gutkowski, A. Jagodziński, W. Kowalski. Z cesarstwa rosyjskiego pochodzili głównie studenci, którzy przebywali w Puławach i współdziałali z polską socjaldemokracją, np. małżeństwo Waszczyńskich.

Tab. 8. Region, skąd pochodzili członkowie aktywu lubelskiej SDKPiL

Pochodzenie	Liczba osób	%
Gubernia lubelska	44	61,11
„ warszawska	12	16,67
„ siedlecka	4	5,56
„ piotrkowska	3	4,17
„ inne	3	4,17
Imperium rosyjskie	5	6,94
Zabór pruski	1	1,38
Razem	72	100,00

Spośród osób wywodzących się z guberni lubelskiej największy udział mieli stali mieszkańcy pow. puławskiego, a następnie Lublina i pow. lubelskiego (tab. 9). Przybysze z pozostałych powiatów stanowili 1/4 ogólnej liczby osób urodzonych w guberni lubelskiej.

Tab. 9. Aktywiści urodzeni w guberni lubelskiej według powiatów

Powiat	Liczba osób	%
Lublin i pow. lubelski	11	25,00
Puławski	15	34,09
Lubartowski	8	18,18
Krasnostawski	4	9,09
Chełmski	3	6,82
Zamojski	2	4,55
Inne	1	2,27
Razem	44	100,00

Skład narodowościowy kierownictwa lubelskiej SDKPiL ukazuje tab. 10. W gronie aktywu poza działaczami narodowości polskiej najliczniejszą grupę stanowili Żydzi.

Tab. 10. Skład narodowościowy aktywu lubelskiej SDKPiL

Narodowość	Liczba osób	%
Polacy	56	77,78
Żydzi	11	15,28
Rosjanie	5	6,94
Razem	72	100,00

Spośród 11 Żydów 5 to inteligenci, a pozostali — pracownicy handlu i rzemieślnicy. Koła rzemieślników: szewców i krawców, działały w Lublinie. Znaczny udział mieli też Żydzi w organizacji puławskiej: w kołach w Markuszowie, Kurowie i Kazimierzu.

W całej organizacji lubelskiej SDKPiL, a także wśród jej aktywu zdecydowanie przeważali mężczyźni, których było 68. Przemysł Lubelszczyzny zatrudniał niewielką liczbę kobiet. SDKPiL prowadziła agitację wśród proletariatu kobiecego na szerszą skalę jedynie w Lublinie w takich środowiskach, jak: służba domowa, szwaczki, sklepowe, praczki. Trwałe kontakty nawiązała partia w pracowniach krawieckich. W 1906 r. prowadzono przygotowania do założenia organizacji zawodowej szwaczek, jednakże bez powodzenia.

Pomimo znikomego udziału kobiet w organizacji należy zaznaczyć, że kilka z nich odegrało znaczną rolę w pracy Komitetu Lubelskiego SDKPiL. Były to: Eugenia Neumark, Janina Piekarzowa, Stanisława Dominiak, Olga Waszczyńienko. Pełniły one ważne funkcje w pracy organizacyjnej i technice partyjnej.

Na podstawie powyższej analizy można przyjąć, że podstawowy trzon aktywu lubelskiej SDKPiL w latach 1905—1907 stanowili robotnicy fabryczni i rzemieślnicy. Przedstawiciele inteligencji odgrywali dużą rolę w gronie ścisłego kierownictwa partii.

Ponad połowa członków aktywu wywodziła swój rodowód społeczny ze środowisk robotniczych i rzemieślniczych. Byli to przeważnie ludzie młodzi w wieku 18—25 lat. Wskaźnik osób powyżej 30 roku życia wynosił około 24%. Większość ankietowanych posiadała umiejętność czytania i pisanania zdobytą w szkole miejskiej lub gminnej.

Przedstawiony stan organizacji i zasięg wpływów SDKPiL w latach 1905—1907 wskazuje na znaczną dynamikę wzrostu sił partii w ciągu dwu pierwszych lat rewolucji. Szeregi partyjne powiększyły się wówczas kilkunastokrotnie w porównaniu z okresem przed 1905 r. W połowie 1906 r. lubelska SDKPiL liczyła około 1,5 tys. członków, dorównując liczebnością miejscowej organizacji PPS, będącej najsilniejszą spośród partii robotniczych działających na Lubelszczyźnie³⁵. Należy przy tym zaznaczyć, że SDKPiL dysponowała znacznie mniejszymi możliwościami rozwijania pracy agitacyjnej i organizacyjnej zarówno jeśli chodzi o środki finansowe, jak i kadre agitatorów.

Na tle innych organizacji SDKPiL w Królestwie lubelska należała do słabszych. Dla porównania wpływów w różnych ośrodkach można przytoczyć dane zawarte w sprawozdaniu na V Zjazd w czerwcu 1906 r. Organizacja łódzka liczyła 11 060, warszawska — 9000, częstochowska — 2660, w Zagłębiu — 2050, lubelska — 1450 członków³⁶.

Prężny rozwój lubelskiej SDKPiL w ciągu 1905 i 1906 r., któremu towarzyszyło nasilenie różnych form aktywności partii w życiu społeczno-politycznym i ekonomicznym proletariatu, został zahamowany w końcowym etapie rewolucji. W latach reakcji stołypinowskiej o utrzymywaniu się nadal wpływów partii świadczyły jedynie sporadycznie kolportowane wydawnictwa.

³⁵ CA KC PZPR, AM, 70/1, sprawozdanie ZG SDKPiL za okres od 1 VII 1906 do 1 X 1908 (organizacja lubelska).

³⁶ Tamże, sprawozdanie ZG SDKPiL na V Zjazd, VI 1906 r.